

آفرینش، هنری

حج‌الاسلام

اثر:

علی اکبر سرگلزائی

سرگزشتی، علی اکبر، ۱۳۱۳
 نهج البلاغه. برگزیده. شرح
 آفرینش هنری نهج البلاغه / اثر علی اکبر سرگزشتی.
 تهران: سایه سخن، ۱۳۹۶.
 ۳۲۰ ص: ۲۱/۵ × ۱۴/۵ س.م.
 978-600-6304-42-7

فیفا

کتابنامه: ص. {۳۲۳}، همچنین به صورت زیرنویس.
 علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه - نقد و تفسیر
 Ali ibn Abi-talib, Imam I. Nahjol - Balaghah -- Criticism and interpretation
 علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه برگزیده. شرح
 ۱۳۹۶ / س ۳۶ / ۲۲۳/۳۸BP
 ۹۵۱۵/۲۹۷
 ۲۴۷۱۱۶۳

: سرشناسه
 : عنوان قراردادی
 : عنوان و نام پدیدآور
 : مشخصات نشر
 : مشخصات ظاهری
 : شابک
 : وضعیت فهرست نویسی
 : یادداشت
 : موضوع
 : موضوع
 : شناسه افزوده
 : ده بندی کنگره
 : رد. بندی دیویی
 : شماره کتابشناسی ملی

آفرینش هنری نهج البلاغه

نویسنده: علی اکبر سرگزشتی

صفحه آرای: ع. خرمشاهی، ناظر چاپ: ا. ذر ملکیان

شمارگان: ۱۰۰ نسخه، نوبت چاپ: اول ۱۳۹۷، تیم: ۳۳۰۰۰ تومان

چاپ و صحافی: جوان

نشانی: تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، کوچه بهشت آیین، پلاک ۱، طبقه همکف

تلفن: ۶۶۴۹۶۴۱۰ - ۶۶۹۶۲۴۵۶ - ۹۱۲۶۴۹۱۸۲۸

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

مقدمه.....	۵
آغازین سخن.....	۹
فصل اول: هنر و ادبیات.....	۱۱
فصل دوم: صنایع ادبی در نهج البلاغه.....	۴۳
فصل سوم: تصویرگری.....	۱۲۹
فصل چهارم: شخصیت بخشیدن (اسامی، عازن‌داری).....	۱۸۵
فصل پنجم: کمال سر هنر.....	۲۹۰
کتابنامه.....	۳۲۱

مقدمه

نهج البلاغه، جاره‌ای است از جمال و جلال مظهر همه اسما و صفات الهی - علی علیه السلام - و صورت نهج البلاغه جلوه‌ای است از صورت علی علیه السلام که در اوج فصاحت و بلاغت به فعلیت درآمده است. ناموس هستی بر موزونی و زیبایی است و کتاب تکوینی (هستی)، کتاب تدوینی (فرآن) و کتاب عینی (معصوم) جلوه تام و تمام بلاغت الهی است.

نهج البلاغه سخا القرآن - نازل صلی بریر و بلیغ‌ترین مخلوق خدا، علی مرتضی است و جلوه‌های بلاغت الهی در آن ملایم متناسب زیبا، فریبا، مواج و خروشان می‌درخشد و فصاحت و بلاغت را در اوج به نمایش می‌دهد. و همین جلوه‌های بلاغت پیوسته اهل معرفت و حکمت، و شیفتگان عدالت و خدمت، را در دو مدار بینایی و زیبایی را از هر مذهب و مرامی - مجذوب خود ساخته و به تأمل و تعمق در آن یاداشته است.

سید رضی خود نخستین کسی است که به کلام زیباترین جاره جمال و جلال الهی - نگاهی زیباشناسانه نموده و بر این اساس نازلات وجودی او را تبیین کرده است. سید رضی خود در مقدمه نهج البلاغه هنگام بیان انگیزه تألیف خویش به این - حقیقت اشارت دارد که نهج البلاغه طراز فصاحت و بلاغت خواهد بود و همه اسرار بلاغت و شگفتی‌های فصاحت را در بر خواهد داشت. وی در موارد متعدده به این امر توجه داده و شگفتی بی‌حد و زیبایی بی‌حصر در کلام امام (ع) را یادآور شده است. پس از تألیف نهج البلاغه به وسیله سید رضی، هر ادیب و سخن‌شناس و اهل معرفتی بدین کتاب روی کرده و در صورت و محتوای آن تأمل نموده، در شگفتی فرو رفته و در مقابل اعجاز بلاغی و بی‌نظیری معارف آن در عرصه‌های گوناگون و متنوع، آن هم در اوج، سر تعظیم فرود آورده است. از جمله اینان، ابن ابی‌الحدید معتزلی، ادیب و سخن‌شناس، مورخ و متکلم کم‌نظیر است که در جای

جای شرح گرانسنگ خود بر نهج البلاغه در این باره سخن گفته و شگفتی‌ها ابراز کرده است.

وی گاهی در برابر عظمت کلام علی(ع) که محتوایی قرآنی دارد گوید که سزاوار است تمام سخنوران عرب در برابر آن سجده کنند، چنانکه در ذیل یکی از خطبه‌های شگفت نهج البلاغه (کلام ۲۲۱) چنین می‌گوید (شرح ابن ابی‌الحدید، ج ۱۱، ص ۱۵۳)؛ و مکرر خواننده را به برتری کلام علی(ع) سپس از کلام خدا و رسول- بر همگان، توجه می‌دهد؛ و در موارد متعددی به بیان زیبایی‌ها و شگفتی‌های نهج البلاغه می‌پردازد و اثبات می‌کند که هیچ کتابی - پس از قرآن - با آن قابل قیاس نیست؛ و لطایف و دقایق سخن علی(ع) معجزه قولی است (نک: شرح ابن ابی‌الحدید، ج ۶، ص ۳۴۳)

ابن ابی‌الحدید معتزلی در ذیل نهج به جاهدیه (خطبه ۲۷) یادآور می‌شود که بسیاری در تشویق و تحریک به جهاد و فدا خوانش به آن خطبه ساخته‌اند و همگی ایشان سخن خود را از کلام امیرمؤمنان(ع) اقتباس کرده‌اند و بهترین آنها خطبه جاهدیه ابن‌نُبَاته است که به حق فاصله آن با خطبه امام فاصله زمین و آسمان است، سخن ابن‌نُبَاته در حوض خاکی است و کلام امیرمؤمنان در بلندای آسمان (شرح ابن ابی‌الحدید، ج ۲، ص ۸۴).

ابن ابی‌الحدید معتزلی پس از جملاتی از خطبه‌های (خطبه ۸۳) گوید که شیخ ما ابوعثمان [جاحظ] که خدایش رحمت کند از ثَمَامه نقل کرد که جعفر بن یحیی فصیح‌ترین و بلیغ‌ترین سخنوران روزگار خود- گفته است که کتابت عبارت است از پیوند دادن لفظی با الفاظ همسان و همخوان و برادرش. آیا نشنیدی که شاعری به شاعر دیگر در مقام تفاخر گوید: من از تو شاعرترم، زیرا من هر بیت شعر را با بیتی که برادر آن است همراه می‌کنم، در حالی که تو هر بیت را با پسرعمویش همساز می‌کنی. وی سپس گفته است که برای دیدن اوج نیکویی و زیبایی در این باب باید به این سخن علی‌بن ابی‌طالب(ع) گوش فراداد: «هَلْ مِنْ مَنَاصٍ أَوْ خَلَّاصٍ، أَوْ مَعَاذٍ أَوْ مَلَّاصٍ، أَوْ فِرَارٍ أَوْ مَخَارٍ» (آیا گریزگاهی هست؟ یا راه نجاتی؟ یا جای امنی؟ یا پناهگاهی؟ یا به دنیا بازگشتی؟) (خطبه ۸۲).

ابن ابی‌الحدید معتزلی آن‌گاه اضافه می‌کند که ابوعثمان می‌گفت جعفر بن یحیی از این عبارت علی(ع) نیز همواره ابراز شگفتی می‌نمود: «أَيْنَ مَنْ جَدَّ وَاجْتَهَدَ، وَجَمَعَ وَاجْتَشَدَ،

وَبَنَى فَسْيِدًا، وَفَرَشَ فَمَهْدًا، وَزَخَرَفَ فَنَجْدًا» (کجاست آن که جدیت و تلاش کرد، گرد آورد و انبار کرد، ساخت و محکم کرد، فرش گستراند و آماده کرد، آراست و سنگ تمام گذاشت؟) و می‌گفت: آیا نمی‌بینی که هر واژه‌ای از این سخن دست در گردن قرین خود دارد و آن را به خود می‌خواند و ذاتاً بر قرین خود دلالت می‌کند؟

ابو عثمان [جاحظ] نقل می‌کرد که جعفر بن یحیی امام علی (ع) را فصیح قریش می‌نامید (شرح ابن ابی الحدید، ج ۶، ص ۲۷۸)، سپس ابن ابی الحدید معتزلی فصلی درباره سخن رسا و شیوا و ویژگی‌ها و نشانه‌های آن نگاشته و علی (ع) را پیشوا و بنیانگذار این عرصه معرفی کرده است. وی می‌نویسد:

«بدان که ما تردیدی نداریم که او فصیح‌ترین سخنگو به زبان عربی در میان پیشینیان و پسینیان است و فقط کرم خدا و رسول خدا (ص) بر کلام او پیشی دارد، و دلیل این امر آن است که برتری سخنور و نویسنده در سخنوری و نویسندگی بر پایه دو چیز است: مفردات الفاظ و ترکیب آن‌ها. مفردات باید آسان باد، روان، مأنوس و به دور از پیچیدگی باشند، و تمام الفاظ کلام علی (ع) چنین است؛ اما ترکیب الفاظ عبارت است از نیکویی معنا و سرعت نشانیدن مقصود در فهم‌ها و اشتغال آن صفاتی که به اعتبار آن صفات کلامی بر کلام دیگر، رجحان و برتری می‌یابد؛ و این صفات صریح و لایحی است که متأخران آن را علم بدیع نام نهاده‌اند؛ و مشتمل بر صنایعی است از قبیل: تکرار، مطابقه، حسن تقسیم، برگرداندن پایان سخن به آغاز آن، ترصیع، تسهیم، توشیح، مشابه، استعاره، ظرافت در به کارگیری مجاز، موازنه، مکافئه، تسمیط و مشاکله، تردیدی نیست که همه این صفات‌های ادبی در جای جای سخن علی (ع) و در خطبه‌ها و نامه‌های آن حضرت ینش و پراکنده است، تا آن جا که این نیکویی مفردات و شگفتی ترکیبیات را در کلام هیچ کس جز او نمی‌توان یافت. اگر او آن را آموخته و در پی اندیشه، دقت خویش را در نظم دادن به کلمات و ساختن عبارات به کار گرفته، شگفت‌ترین شگفت‌ها را بیان کرده است و باید او را پیشوای همگان در این فنون دانست، زیرا آن حضرت مبتکر و بنیانگذار این فنون بوده و پیش از او کسی را بدین فنون راه نبوده است؛ و اگر آن را بی‌تعمد و بی‌درنگ و از سر بدهت و سلاست سخن بر زبان جاری کرده و تنها از سر جوشش طبع و سرریز کردن

وجود خود سخن رانده، شگفتی‌هایش دو چندان و باور نکردنی شده است؛ و در هر دو حالت او آشکار و روشن، رسا و روان بوده و سخنوران را در رفتن راه او مجال نبوده و نفّسان در پی او بریده است» (شرح ابن ابی‌الحدید، ج ۶، صص ۲۷۸-۲۷۹).

به واقع چنین است که علی(ع) در هر وادی سخن رانده، کلام را به اوج رسانده و گوی سبقت از دیگران ربوده و در جایی پرواز کرده که اندیشه تیز تک هیچ اندیشمند و سخنوری بدانجا راه ندهد است.

نهج البلاغه، گنجینه‌ای است بی‌نظیر از صنایع ادبی و تصویرگری‌های ناب که بدون تکلف و تصنع در پیش روی خواننده خودنمایی می‌کند و تأثیر محتوای کلام ناب و عمیق علی(ع) را چندبرابر می‌سازد. این صنایع و تصاویر چونان آبی روان و درخشان در جویبارهایی زیبا جاری و جاری‌گشته و کام تشنگان معرفت و حکمت و حقیقت را در قالب‌هایی بس زیبا سیراب می‌نماید. این منظر از نهج البلاغه خود از عوامل شگفتی این کتاب و به تنهایی دریایی مواج بی‌کران است. گوهرهای ادبی است که هرچه درباره آن گفته آید کم باشد.

اینک جناب آقای علی‌اکبر سرگلزایی با همتی بی‌لایش و تلاشی در خور ستایش به شناوری در این دریا پرداخته و با غواصی متبحران مجموعه‌ای از گوهرهای ادبی این کتاب بی‌بدیل را در معرض دیده و دل دوستداران ادب و معرفت قرار داده است. امید آن که این اثر راه شناخت هرچه بهتر بلاغت نهج البلاغه و دریافت عمیق‌تر معارف آن را فراهم نماید.

محمّد علی دلشاد تهرانی